

חלון לחדר הרב

זדה מאור (מלדביץ')

רן שריד (עורך)

חדריו

פרקים אישיים מלוקטים

מכתבי הרב אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל

רעות הוצאה לאור, רמת-גן תשנ"ח, קצ"ב עמודים

למדף ספרי הליקוטים של הרב קוק הצטרף ספר חדש. אמנם, ספרים חדשים מסוג זה מוסיפים ויוצאים מזמן לזמן, אלא שספר זה מתייחד במספר דברים, שלכל אחד מהם ראוי להקדיש תשומת לב.

הספר מיוחד בפורמט החיצוני שלו ובדגשים האסתטיים בצורת הוצאתו (כולל תמונת הראי"ה על הכריכה!); הוא לא הוצא על ידי בתי המדרש מיסודה של ישיבת מרכז הרב או רבנים הקרובים לבתי מדרש אלו, אלא על ידי קבוצת תלמידים משיבת רמת-גן; ובעיקר - הוא מנסה להציג פן חדש ברב קוק - הפן האישי, העומד מאחורי ההגות, היצירה והחזון.

נפרט מעט בנושאים אלו.

ישיבת רמת-גן פועלת מזה כחמש שנים בשכונת רמת עמידר. ראש הישיבה הוא הרב יהושע שפירא. מבלי להסתכן בניתוחים סוציולוגיים מעמיקים, שעדיין לא נעשו לפי מיטב ידיעתי, היא מסמנת את המהפכה שחלה בעולם התורני הדתי-ציוני, כאשר שילוב של לימוד חסידות עם חיפוש ה'אני', ודגש על היצירה האישית תופשים מקום הולך וגובר. ביטויים נוספים לגל זה ניתן למצוא בישיבות 'עתניאל' ו'שיח', בפופולאריות של שיעורי הרב גינזבורג, בעיסוק במסגרות שונות ב'מי השלוח', בבטאון השירה 'משיב הרוח', וגם בנסיעות להודו ולמזרח הרחוק של יוצאי ישיבות ואולפנות, המלוות בחיפושים עצמיים.

רבים יאמרו שהדבר מבטא את התחזקות החיפוש אחר ה'אני' בציבור הדתי-ציוני, לאחר התחזקות דומה בציבור הכללי. במקביל, נחלשה השפעת הזרם החינוכי מבית מדרשה של 'מרכז הרב', שהדגשים הלאומיים והפוליטיים שלה נתפסים אצל רבים כארכאיים ופחות רלבנטיים.

ישיבת רמת-גן יכולה להתאפיין כבטוי לגל זה. כתבי ר"נ מברסלב וחסידות איזביצא תופסים מקום מרכזי בלימודי המחשבה. התפילות הן בהתלהבות מרובה, תפילות השבת מנוגנות ב'נוסח קרליבך' תוך כדי ריקודים. הפן הלמדני-ביקורתי תופס מקום מצומצם יותר מאשר בישיבות אחרות. בטאון הישיבה "פרי עץ הגן" מתייחד אף הוא בבטוי שהוא נותן ליצירה האישית של התלמידים.

אמנם, עורך הספר 'חדריו', וכן תלמידים נוספים בישיבת רמת-גן יצאו מישיבת 'מרכז הרב', וגם רבה של רמת-גן, הרב יעקב אריאל הקשור לקו רעיוני וחינוכי זה מלמד בישיבה, אך דווקא הספר מדגים את הייחוד: אין הוא עוסק בהגות הלאומית של הראי"ה, אלא מציג בפנינו דווקא דמות של מיסטיקן, בעל אישיות מורכבת, שהיצירה האישית והרצון בבטוי עצמי מניע אותו בפועל ההגותי.¹

אכן, מכאן גם חשיבותו של הספר. רוב לומדי הראי"ה עוסקים בספריו ההגותיים, שמיעוטם פורסמו על ידו, ורובם נלקטו בידי תלמידים שונים, בראשם בנו - הרצ"י קוק והרב הנזיר - תלמידו הגדול; אולם, ליקוטים אלו נערכו מתוך יומניו האישיים ומבטאים בעצם עולם פנימי של אדם.²

עריכתו של הרב הנזיר נועדה לחלץ מהיומנים תמונת עולם פילוסופית-קבלית. ביטוי לצורת עריכה זו (שעליו נרחיב מעט בהמשך), הוא שינוי הניסוחים בחלק מן המקומות, מגוף ראשון יחיד, שהראי"ה הרבה להשתמש בו, לגוף ראשון רבים ולנוסח כללי. 'חדריו' מחזיר את הלומד למימד האישי, ל'גוף הראשון' בו נכתבו הדברים, ומציג את ההקשר המקורי שלהם, כפי שמנסח זאת נאה העורך: "...בכל כתבי הרב ניכר אופיו האישי, ובעצם כל תורתו היא יומן אישי של דמותו...".³

להלן נעמוד רק על שני קווי אופי המשתקפים מליקוט זה.

א. הזיקה בין ר' נחמן מברסלב לרב קוק

הרב נריה מביא עדות שעל פיה הראי"ה אמר: "אני נשמת ר' נחמן",⁴ אלא שהמעין בהגותו של הראי"ה כפי שהיא מצטיירת צתוך הכתבים שפורסמו, מתקשה, לכאורה למצוא את נקודת ההשקה.⁵ קשה לטעון שהגותו זו יונקת יותר מר' נחמן מאשר מהמהר"ל, השפת אמת, אדמור"י חב"ד וכו'. עיון בקטעים האישיים ביומן

מבהיר את התמונה, עד שהרצ"ה בנו, שלא הזדהה עם זיקתו של אביו לחסידות, כותב:

אלו דברים ממין מיוחד, הקרנה ממרומים, לפעמים אפילו תמוהים ומשונים... מין מיוחד של ברורים שכלל אינו מצוי, מלבד אצל ר' נחמן מברסלב, גילוי דברים על עצמו, אפילו דברים גדולים מאוד.⁶

ואכן, ניתן למצוא בקטעים האישיים את אותה תודעה של שפלות בצד תחושה של גדלות, האופיינית לר' נחמן,⁷ לדוגמא:

אמיתת מהותי מתגלה ברגעי גדלותי, עצם צביוני מתבלט רק בשעת עמידת נשמתו במלוא שיעור קומתה. גאוותי - גאוות ה' היא ... גאוות שחקים מאזרת אותי גדולה. שפלותי עדי ארץ, עני ונכה רוח אני... חבר אני למרי נפש, מצטער אני בצער נשמתם.⁸

אני צריך להאמין הרבה מאוד בצד הטוב שלי, בנקודת הקודש שלי... בכוח הרגש העמוק של קדושה ושל אהבת הבריות ואהבת ישראל שלי, בקשורי לאהבת העולם הבא... וכל אמונת אמת אומן זאת, לא תשכיח ממני מאומה משפלותי ודלותי, מקלותי ובערותי... ממאסתתי את עצמי...⁹

כמו כן ניכרת אותה תפיסה של ר"נ הרואה בו עצמו כמידה לכל הדברים, כמרכז העולם הרוחני:¹⁰

...הנני מוצא שכל השורשים של המבקשים הטהורים, מוכרחים הם להיות נמצאים במעמקי הנפש עצמה...¹¹

אין אדם קונה שום מעלה, כי אם מתוכיותו, מעצמותו המהותית הפנימית, ולא ממה שבא לו מבחוץ... האדם מקיף את כל ההויה, והרי התורה והמצוות... כלולות הן בו.¹²

ועוד קטע מרעיש הממזג את שתי המגמות:

מלא שמחה אני, מלא גדולה, מלא שפלות, מלא מרירות..., מלא עונג, מלא אהבה, מלא קנאה, מלא זעם, מלא חסד, מלא טוב לכל. אשרי אדם שומע לי. אשרי

אדם נותן לי את הערך הפנימי הראוי לי לפי חמדת סגולתי. הוא ירומם ואף ינשא... וה' אלוקים עימו.¹³

לזיקה זו בין ר"נ לראי"ה, שיש עוד להעמיק בה, ישנה משמעות עכשווית רבה. שהרי חסידות ברסלב מתייחדת באטרקטיביות שלה כלפי ציבור חילוני משכיל. כמדומני שדווקא המקום הנרחב שניתן לאדם הפרטי ומצוקותיו, מהווה את מקור

**הספר אינו עוסק
בהגות הלאומית
של הראי"ה,
אלא מציג בפנינו
דווקא דמות של
מיסטיקן, בעל
אישיות מורכבת,
שהיצירה
האישית והרצון
בבטוי עצמי מניע
אותו בפועלו
ההגותי**

המשיכה. קטעים חדשים אלו מעזבונו של הראי"ה עשויים לחשוף אותו בפני ציבורים שנרתעו בעבר מכל עיסוק בו, כחלק מעידן אידאולוגי נפוח שעבר זמנו.

ב. האישי שמאחורי הלאומי, החזיון שמאחורי ההגות

קטעים מספר בספר מדגימים את צורת עריכת אורות הקודש בידי הרב הנזיר, ששינה ביטויים בגוף ראשון מיחיד לרבים. אמנם בספר הדוגמאות אינן רבות,¹⁴ אך יש להניח שעיון מקיף בכתבי היד של הפנקסים יגלה שהתופעה היא אכן נרחבת. לימוד הספר "חדריו" עשוי להוליך לעיון מחודש ב"אורות הקודש", ולקריאה ששמה דגש רב יותר על החוויה וההתנסות הדתית של הראי"ה.

מרתק לקרוא בספר, כיצד תפיסתו של הראי"ה ביחס לכלל משתקפות בתפיסתו את עצמו (גם בנקודה זו יש הקבלה לר' נחמן). לדוגמא, ביטוי אישי לתפיסת הסגולה הלאומית, שעניינה הסתכלות על הערך הסגולי של עם ישראל מעבר לקיום המצוות הקונקרטי שלהם:¹⁵

...לא די שאין אחרים מכירים אותי, גם אני בעצמי איני מכיר את עצמי. כמה אני צריך ללחום נגד עצמי, להחזיק באמונה פנימית בגדלות נשמת. וגדולה זו אינה שייכת מן המעשים, היא גדולה מצד עצמה, מצד סגולתה, וכל הלימודים והמצוות אינם כי אם מסבירים לה קצת את ערכה.¹⁶

אכן, כבר באורות הקודש ובערפילי טוהר ניתן למצוא קטעים אישיים, אך אלו בעיקר עוסקים בחוויות ונטיות רוחניות.¹⁷ כאן נמצא גישה אישית גם בעיסוק בנושאים "כלליים".

בפיסקאות רבות בספר בולט עד כמה חש הראי"ה את בוא הגאולה, ועד כמה תקוותו האישיות לגלוי אלוקי, מקושרות לתקוותו הכלליות. לעיתים, אף באות אותן שאיפות אישיות, במקום נימוקים כלל-ישראליים. כך שאיפתו לבוא הגאולה, שתגאל מן הגלות גם את הדיבור, ותאפשר לו לצאת מן האלם המעיק עליו.¹⁸ בדומה לכך, בהיותו בחוץ לארץ, הוא כמה לשוב לארץ ישראל, משום שממנה הוא שואב שמחה, קדושה, שלווה פנימית, אמת וכו'.¹⁹

בקטע מרגש אומר הראי"ה:

שמעו אלי עמי, מתוך נשמתו אני מדבר עמכם... מתוך קשר החיים שאני קשור בכולכם ואתם כולכם קשורים בי... רק אתם הנכם תוכן חיי, בכם אני חי...

**הקטעים
החדשים
מעזבונו של
הראי"ה עשויים
לחשוף אותו
בפני ציבורים
שנרתעו בעבר
מכל עיסוק בו,
כחלק מעידן
אידאולוגי נפוח
שעבר זמנו**

מבלעדיכם אין לי כלום... אני מוכרח לאהבה אתכם אהבה אין קץ... אתם נותנים לי תוכן לחיים, לעבודה, לתפילה..."²⁰

כאן הקשר לישראל אינו עפ"י תפיסתו אלא על פי נטיותיו הנפשיות.

במספר קטעים מתאר הראי"ה חזיונות של הגאולה ההולכת ומתקמת. דוגמא מרתקת היא דיונו בנשמות שבגוף.²¹ בקטע המקורי, מדובר בחזיון אישי:

אני רואה עולם מלא של נשמות ישנות, נשמות שבגוף...

ולעומת זאת: "**אנו** רואים עולם מלא של נשמות ישנות, נשמות שבגוף"²² - הווה אומר החזיון הפך לאמירה הגותית-כללית.

כמדומני, שכבר היום ניתן לומר שהספר אכן מבטא את הכיוון הרוחני החדש ששיבת רמת-גן מסמנת, ואולי את הכיוון הרוחני של צעירי הציבור הדתי-תורני כולו. מה תהיה הצורה בה יתקבל הספר, ועד כמה יתרום להסתכלות חדשה על הרב קוק - ימים יגידו.

למרות שהעורך מבליע זאת, נדמה שבלקוט הספר נעשה שמוש נרחב בכתבי היד

של הראי"ה, אך מסיבות שונות, לא ניתנו מראי מקומות מפורטים לכל פסקה. מסתבר שכתבים כאלו מצויים בידי גורמים שונים, ועם הפילוג בשיבת מרכז הרב,²³ יתכן שהשמוש הפומבי בהם יעשה חופשי יותר. ניתן להעריך שספר זה יהווה סנונית ראשונה להבאת קטעים נוספים מכתבי היד. כמובן, רק משיחשפו לכלל ציבור הלומדים באופן מלא, וניתן יהיה לבצע בהם עבודת תיארוך הולמת, ניתן יהיה לעמוד באופן מלא על דמותה המקורית של הגות הראי"ה. בכל אופן, נדמה כי אחדים מן הקטעים שפורסמו כאן הם מהנועזים הנמצאים בכתבי היד, ויש לשבח את המוציאים לאור על אומץ הלב הציבורי לפרסמם.²⁴ בכל אופן, ניתן להעריך שביומנים ניתן למצוא קטעים נוספים העוסקים בנסיון הראי"ה לקבל נבואה, וחבל שבספר, הליקוט נראה דל במעט.²⁵

לסיום אציין שוב לשבח את הצורה האסתטית הנאה, שיש בה גם ביטוי של אמנות וטעם טוב, וגם אמירה, שהדברים ראויים ומופנים לרבים, וקוראים להם לבוא לחדרים אלו.

**נדמה כי
הקטעים
שפורסמו הם
מהנועזים
הנמצאים בכתבי
היד, ויש לשבח
את המוציאים
לאור על אומץ
הלב הציבורי
לפרסמם**

הערות

- 1 על קן זה בתורת ואישיות הראי"ה, כבר עמד בהרחבה בנימין איש שלום בספרו **הרב קוק - בין רציונליזם למיסטיקה**, תל-אביב תש"ן, עמ' 193-250.
- 2 קטעים אישיים של הראי"ה מתוך כתב ידו כבר פורסמו בעבר ע"י הרב משה צבי נריה זצ"ל בספרו **בשדה הראי"ה**, כפר הרווא"ה תשמ"ז, עמ' 47-57, בפרק בשם "כבשונה של נשמה". החידוש בקובץ שלפנינו הוא הקדשת ספר שלם לפן האישי של הראי"ה הכולל גם קטעים אלו בצד קטעים רבים אחרים.
- 3 עמ' ט'.
- 4 מובא בשם ר' יחיאל גרינוולד, בספרו של הרב מ"צ נריה **ליקוטי הראי"ה**, ב', כפר הרווא"ה תשנ"א, עמ' 262.
- 5 אמנם, הלל צייטלין, המדגיש את השפעת הוגי החסידות השונים על הראי"ה, מדגיש במיוחד את השפעת "ולכל לראש... ליקוטי מוהר"ן וביתר הספרים של החווה הגדול מברסלב", (מובא אצל הרב משה צוריאלי, **אוצרות הראי"ה**, תשמ"ח, כרך א', עמ' 67).
- 6 עמ' י' בספר, עפ"י: "שיחות הרב צבי יהודה", (בעריכת הרב ש' אבינר), בתוך: **עיטורי כהנים**, אלול תשנ"ז.
- 7 דוגמאות מספר למגמה זו אצל ר"נ: **שבחי הר"ן**, א'-ד'; **ליקוטי מוהר"ן תנינא**, ט"ו; **שיחות הר"ן**, קנ"ג; **חיי מוהר"ן**, צ"א, קמ"ח, רמ"ה, רמ"ז, שמ"א.
- 8 עמ' כ"ז-כ"ח.
- 9 עמ' ק"ג-קנ"א, וכן בעוד קטעים רבים מאוד בספר.
- 10 ע"י למשל **ליקוטי מוהר"ן** עמ', וכן מאמרי: "רבי נחמן מברסלב - הגות כתולדות חיים", **מספרא לסייפא**, 44-45, קיץ תשנ"ג, עמ' 195-206. בדוגמאות שיובאו לעיל אין הראי"ה מתייחס דווקא לעצמו, אלא לכל הוגה.
- 11 עמ' כ"כ-כ"א.
- 12 עמ' כ"ד, ועי' שם בספר עמ' י"ט-כ"ז.
- 13 עמ' קמ"ו.
- 14 למשל עמ' נ"ג-נ"ד לעומת **אוה"ק**, א', עמ' ר"ג; עמ' קמ"ה-קמ"ו לעומת **אוה"ק**, שם, עמ' ע"ט, ועוד.
- 15 ועיי' גם על זה בעמ' קע"ד בספר.
- 16 עמ' מ"א-מ"ב.
- 17 לסיכום: איש שלום, לעיל הערה 1, עמ' 238 ואילך.
- 18 עמ' נ"ז-ס"א, ע'-ע"ו.
- 19 עמ' קנ"ח.
- 20 עמ' קע"א-קע"ב.
- 21 עמ' פ"ח-צ'.
- 22 **אורות הקודש**, ג', עמ' שס"ח.
- 23 על סוגיה זו ראה: חגי סגל, "אורות באופל", נקודה 113, ג' אלול תשמ"ז (28.8.87), עמ' 16-27.

- 24 ברצוני להדגיש, שדווקא קטעים אלו מדגימים את הבעייתיות בפירסום מלא של כתבי היד. האם ניתן לפרסם לעין כל יומן אישי של הראי"ה, שהמקורבים לו נמנעו מלפרסם? בקטע המובא בעמ' כ"ה-כ"ו בספר, הראי"ה עצמו מתלבט אם הרהוריו כולם הם דברי תורה או חלקם הרהורי חול, שההצנעה יפה להם. שמעתי שאחד הנדרשים לשאלה זו טען כי הנעשה בחדרי חדריו של כהן גדול הוא עינינו של העם כולו.
- 25 בעמ' צ' מובא קטע העוסק באופן ישיר בנסיון מעין-נבואי של הראי"ה: "ואקשיב ואשמע מתוך מעמקי נשמת, מתוך רגשי לבבי, קול ה' קורא, ואחרד חרדה גדולה", אולם חבל שלא מובא שם המשכו של הקטע שכבר פורסם בספרו של אביעזר רביצקי, **הקץ המגולה ומדינת היהודים**, תל-אביב תשנ"ג, עמ' 166: "הככה ירדתי כי לנביא שקר אהיה, לומר ה' שלחני, ולא נגלה אלי דבר ה', ואשמע קול נשמת הומה: ספיחי נבואות..." ההמשך פורסם באורות הקדש, שם.